

JOSEF KAJETÁN TYL TVRDOHLAVÁ ŽENA

A
ZAMILOVANÝ
ŠKOLNÍ
MLÁDENEC

Národní pohádka o dvou dílech
Upravil František Štěpánek
Hudba Svatopluk Havelka

ZLATOHLAV, pán krkonošských hor	OTAKAR BROUSEK
MATINOHA, duchové ve službách Zlatohlava	SVATOPLUK SKOPAL
ČERNOBYL, majitel panství	BŘETISLAV SLOVÁČEK
HRDOPYŠKA, jeho správce	VLASTIMIL FIŠAR
VYDŘIDUŠKA, jeho mlynářka	OLDŘICH MUSIL
JAHELKOVÁ, její dcera	JIŘINA ŠVORCOVÁ
TEREZKA, její dcera	DANIELA KOLÁŘOVÁ
MADLENKA, služebná ve mlýně	GABRIELA VRÁNOVÁ
KUBA, stárek	MARTIN ŠTĚPÁNEK
PĚNKAVA, učitel	OLDŘICH KAISER
NOŽEJČEK, toulavý šlejiř	JOSEF BLÁHA
EZECHIEL, chudý žid	VLASTIMIL BRODSKÝ
LOUKOTA, rychtář	VLADIMÍR KRŠKA
JAVŮREK, podruh	VLADIMÍR BIČÍK

ORCHESTR DIVADLA NA VINOHRADECH
řídí PETR RŮŽIČKA

Režie FRANTIŠEK ŠTĚPÁNEK

Odpovědní redaktoři nahrávky Jiří Šrámek a Tomáš Vondrovic
Zvuk a mixáž Jiří Bartoš
Střih Ivan Mikota

Nahráno 10.—19. září 1979 v pražském studiu Lucerna
(Studiový záznam inscenace Divadla na Vinohradech; premiéra 7. dubna 1978)

Cover design © Dominika Slonimová 1981
Cover photo © Miroslav Tůma 1981, Martin Poš 1981
Odpovědná redaktorka obalu Jana Řehořová
Tisk Severografia Děčín

JOSEF KAJETÁN TYL se narodil 4. února 1808 v Kutné Hoře. Už jeho první projevy ve veřejném životě zřetelně ukazovaly, že je vzdělavcem, jakého drobné měšťanstvo nyní potřebovalo. Důležité bylo již to, že se nemusel k národnímu uvědomění teprve dopracovávat. Vyrůstal totiž v českém prostředí, které mu nadto umožnilo styk se soudobými literárními a zčásti i divadelními snahami vlastenecké inteligence. Jako syn chudých rodičů z malého města — otec byl vojenským hudebníkem a později krejčím — znal dobře městské i vesnické prostředí, což nebylo bez významu právě nyní, kdy bylo třeba aktivizovat celou českou společnost. Vzdělání získal ve 20. letech na pražském a hradeckém akademickém gymnasiu, kde byl v přátelských stycích se svým gymnasiálním učitelem V. K. Klicperou. Po studiích poznal některé sousední oblasti (Bavorsko, Slezsko) a patrně i jiné země. Byl to tedy člověk vzdělaný a scestovalý. Měl také všestranný umělecký talent. Vynikal rovněž organizačními schopnostmi, byl energický, agilní a pracovitý, i neústupný a tvrdý ve veřejných zápasech. Pro všechny tyto vlastnosti si získal rychle autoritu zejména v mladé romantické umělecké inteligenci. Snahy o nové divadlo byly hned od počátku spjaty s jeho jménem, neboť se uplatňoval nejen jako herec, ale především jako dramatik a kritik. Pro českou inteligenci, která už po léta usilovala o národní dramaturgii vysoké umělecké úrovně, měly právě Tylovy autorské schopnosti mimořádný význam (Laiskův soupis Tylova literárního díla uvádí 29 původních her a 59 úprav a překladů). Pro divadelní práci měl i jistou kvalifikaci, neboť koncem 20. let působil mj. jako herec u německé kočující společnosti Hilmera, kde s několika herci a ochotníky uskutečnil česká představení. V letech 1834—1837 stál v čele Kajetánského divadla v Praze, které na ochotnické bázi realizovalo stěžejní body nového divadelního programu nejdůležitěji. V roce 1842 se vzdal zaměstnání u vojska (byl v Praze vojenským hospodářským úředníkem) a věnoval se umělecké a veřejné činnosti. V letech 1846—51 byl dramaturgem českých představení ve Stavovském divadle, poté až do smrti působil u českých kočujících venkovských společností, které umělecky vedl. Zemřel 11. července 1856 v Plzni.

TVRDOHLAVÁ ŽENA A ZAMILOVANÝ ŠKOLNÍ MLÁDENEC. Tyl ji píše v prvních měsících roku 1849 v Kroměříži, protože zde působí jako poslanec říšského ústavodárného sněmu. Zatímco ve svých historických dramatech z této doby, především v Janu Husovi, se Tyl vrací do národní minulosti a ústy velkých lidových vůdců ukazuje cestu své době, promlouvá v Tvrdohlavé ženě k nejpálčivějším otázkám své doby přímo, v ději, odehrávajícím se v jeho současnosti. To činí ostatně Tyl i ve všech svých ostatních dramatických báčorkách, v nichž se vždy prolínají básnické pohádkové motivy se skutečností jeho doby.

Naskytá se otázka, proč Tyl užívá formy dramatické báčorky právě ve hrách, v nichž zobrazuje současnost, jimiž chce nejbezprostředněji působit na lid? Prvním důvodem, který se nabízí, je velká obliba jevištních báčerek v té době a v našem obrozeneckém divadle vůbec. To však samo o sobě ještě nevysvětluje, proč Tyl používá motivů národních báčerek ve hrách ze současnosti, proč v nich dává prolnout světu pohádky s nejjihlavější skutečností své doby. Příčiny se dotýká poprvé E. Krásnohorská ve své studii k Tylovým posmrtným sedmdesátinám. Ukazuje, že v těchto pohádkových motivech vkládá Tyl do svých her „předmět s nejmilejšími představami lidu srostlý“. V těchto tradičních motivech svých her vytváří Tyl jejich nejpevnější styčný bod s lidovým divákem. Autor však téměř žádný z pohádkových motivů nepřejímá beze změny tak, jak jej nalezl v lidové nebo literární tradici. Přetváří jej novým viděním života českého lidu, duchem jeho soudobých ideálů.

Ideou této báčorky, kterou kritika označila za „politickou školu lidu“, je boj člověka o svobodný rozvoj. Tyl myšlenku umělecky ztvárňuje v osudech osmačtyřicátiníka učitele Pěnkavy, který si musí svou lásku vybojovat jednak na tvrdohlavé mlynářce, jednak na feudálním pánovi. Za lidskou důstojnost zápasí i služka Madlenka a čeledín Kuba, sloužící, kteří za revoluce zvedli hlavu, i chudý žid Ezechiel. Rozsáhlá epizoda Ezechielova, umístěná do závěru dramatu, v níž se chudák brání proti výpadům bohatého sedláka Loukoty, shrnuje základní ideu hry. České divadlo zaujímal touto epizodou velmi vyspělý postoj k soudobému úsilí židů o zrovnoprávnění.

Premiéra, která se konala 18. března 1849 ve Stavovském divadle, ukázala, jak hluboce autor cítí svou současnost, český lid, jeho sny, touhy i zklamání. Jen hluboký zájem o člověka mohl totiž způsobit, že tato ostře politicky a aktuálně zaměřená hra, s jasnými dobovými narázkami na Metternicha, Windischgrätze, oktrojírku, přetrvá staletí. Hra totiž, ačkoliv zobrazuje bouřlivou a převratnou dobu, neulpívá na jejích konkrétních událostech, ale řídí se vlastním příběhem, který, jak se u Tyla často stává, není jen zápasem člověka o jeho nové, svobodné postavení, ale zároveň příběhem lásky. Láska tu však nehraje úlohu „nadčasového“ motivu, na který je jen vnějškově navěšena aktualizující dobová dekorace. Láska je pro hrdiny Tylových her základním prubířským kamenem celého jejich poměru ke světu. Učitel Pěnkava tím, že bojuje o svou lásku, bojuje zároveň o své místo ve světě, o své zařazení v boji za národní svobodu a práva lidu. Idea svobody a celá soudobá politická situace neobráží se proto jen v celé řadě přímých dobových politických narážek, v jednotlivých myšlenkách, ale v charakteru postav a jejich vývoji, v celém syžetu hry, v němž idea svobody lidu neoddelitelně srůstá ve sféře individuálních osudů hrdinů hry s ideou věrné lásky.

(Úryvky z knihy Jiřího Hájka „Tylova Tvrdohlavá žena“)

Text je přejet z divadelního programu k představení Divadla na Vinohradech 1978.